

Shadow Festival: Terugblik op *Expeditie Europa*

Documentaire ontdekkingsreis

Sla, kaas en tralala

Filmmaker en antropoloog Janine Prins reisde samen met film- en televisiecriticus Hans Beerekamp voor *NRC Handelsblad* zeven maanden door Europa, op zoek naar een overkoepelende culturele identiteit. Ze publiceerden hun bevindingen op een dagelijkse weblog, met tekst van Beerekamp en streaming video's en foto's van Prins. In *Skrien* blikt Prins terug op haar ervaringen.

Een van de doelen van *Expeditie Europa* was het experimenteren met een nieuwe manier van berichtgeving via internet, in de verwachting dat dit in de toekomst zou kunnen leiden tot een meer genuanceerde beeldvorming. De massamedia oriënteren zich per definitie op de grootste gemene deler. Elke zender heeft weliswaar zijn eigen publieksprofiel, maar overal gelden dezelfde marktregels. Tegenwoordig zijn dat die van de belevingseconomie: zoek de beste mix van emoties in je strijd om de aandacht van de kijker. Dat duivelspact tussen kijkcijferpoen en doelgroeppsychologie beperkt documentairemakers in hun onderwerpkeuze en hun manier van vertellen. Tegelijkertijd ontstaat een uitdijend internetheleal met een overdaad aan variatie. Biedt dat soelaas? Weet de individueel snac-

kende – en soms snakkende – mediagebruiker de internetmaker te vinden? En komt die ooit uit de kosten? In het digitale heleal van *Expeditie Europa* namen we de vrijheid om aardse restricties los te laten. Ons weblog over het fenomeen Europa mocht over van alles en nog wat gaan, op vele manieren. We besloten geen journalistieke reportages met stand-ups, ingesproken commentaar of interviews te maken. Op zoek naar aanvullende inhoud en internetspecifieke vertelvormen wilden we in het algemeen zo min mogelijk televisietje spelen. Om te beginnen trokken we tekst en beeld zo ver mogelijk uit elkaar: Hans zou tekstuele en verbale informatie schrijven, terwijl ik het beeld zo veel mogelijk nonverbaale ruimte zou geven. Het referentiekader daarvoor zocht ik in de *observational cinema*,

die dicht tegen documentairetradities van Direct Cinema en *cinéma vérité* aanhangt, zij het minder dramagestuurd en met minder persoonlijke signatuur van de maker. Ruim baan voor een zo onbevangen mogelijke blik op situaties die je nergens anders te zien krijgt. De etnograaf in mij werd wakker, de wetenschappelijk beschrijvende filmmaker. Maar die kreeg maar drie minuten om iets te laten zien, geen drie uur.

Stofzuigeren

Een weerkerend thema dat zich onderweg aandiende was bijvoorbeeld het doorsnee straatbeeld. Dat klinkt makkelijk. Je gaat op een drukke straathoek staan en draaien maar, een beetje gluren als *fly on the wall*, mensen stofzuigeren, objectief blijven. Het resultaat was niet om aan te zien en boven-

dien voelde het onethisch. Te ver doorgeslagen in het afstandelijke, uit protest tegen alle emo- en andere interpretatiedwang. Er is toch iets van een betekenisverlenende relatie met de omgeving nodig, wil je in korte, liefst ongemonteerde, tijd iets laten zien.

Dus probeerde ik per land 'doorsnee-met-culturele-betekenis' te definiëren en plekken te vinden waar zich dat binnen enkele minuten kon openbaren. Vaak waren we een land alweer uit tegen de tijd dat ik de puzzel had opgelost en van Albanië weet ik nog steeds niet waar ik me met de camera zou willen opstellen. Het is ook geen rationeel proces, dat je op afstand kunt afdwingen. Het was onderweg een kwestie van volledig openstellen met alle zintuigen en als het ware wachten tot de werkelijkheid als een magneet aan me ging trekken. Wanneer ik zelf iets verzon werd het veel minder goed, zoals de *Paasgroet uit Iasi*. Het straatgebeuren in Noord-oost-Roemenië rondom een straatschilder die zijn boeltje oppakt mislukt, omdat het te veel een verhaaltje probeert te vertellen. Het voelt door de montage gekunsteld. De esthetiek van een internetfilm kan beter een voorbeeld nemen aan een zelfregisserende, ongemonteerde beveiligingscamera.

Als het wel lukt om zo'n directe doorsnede in tijd en ruimte te maken, kan het cinematografisch wonderschoon materiaal opleveren. Mijn favoriet in dit 'genre' is *Het uitgaan van de kerk in Metsovo*, één enkel 360-gradenshot waarbinnen zich niets anders dan pleinleven voltrekt. Het beeld 'klopt', hoewel ik het zelf niet precies kan benoemen. Een Engelse vriendin merkte op: 'Kijk eens hoe die mannen staan terwijl alle vrouwen zich ergens heen bewegen.' Inderdaad een typerend element, niet alleen in dat stukje Griekenland.

Emotie

Toch komt ook bij deze benadering de emotiebehoefte om de hoek kijken. Materiaal lijkt pas bruikbaar te zijn, de aandacht vast te houden, wanneer het bij voortduring iets nieuws laat zien. Dat kan de blik van een voorbijganger zijn, iemand die dreigt uit te glijden, een ander type klederdracht – zolang er maar een vorm van ontwikkeling te zien is binnen of tussen de shots. Je bent en blijft prikkelproducent, hoe gering ook. Maar hoe minder prikkels, hoe meer ruimte overblijft voor interpretatie door de kijker. Je laat

Van Albanië weet ik nog steeds niet waar ik me met de camera zou willen opstellen

tegelijkertijd ook maximale ruimte aan de gefilmde zelf, zolang je zichtbaar positie inneemt in de ruimte. Mensen kunnen reageren, negeren, wegduiken of juist gaan glimmen, zoals de pizzabakker in *Subito Food*. Soms ben je als maker quasi-onzichtbaar, omdat jouw interpretatie verstopt zit in de selectie van tijd en ruimte en er geen reacties komen van de gefilmde. Met zo'n montage *in de camera*, waarbij je wel beweegt of anderszins de beeldinhoud laat veranderen tijdens het shot dat niet alleen een scène maar het hele verhaal moet worden, grijp je als maker minimaal in. Het materiaal lijkt op die manier maximaal geloofwaardig, de kijker kan zich deelgenoot voelen van een onversneden stuk werkelijkheid. Internet blinkt juist daarin uit: het op afroep beschikbaar stellen van stukjes authenticiteit uit de hele wereld. Het succes van YouTube lijkt daaraan toe te voegen: hoe ruiger hoe echter.

Katalysator

De meer of minder opdringerige aanwezigheid van een camera leidt tot verschillende soorten reacties en soms is het zinvoller om de camera als katalysator te gebruiken, zoals filmmaker Jean Rouch het uitdrukte. Je stapt met draaiende camera op iets af, in het vermoeden dat een situatie daardoor extra

Het uitgaan van de kerk in Metsovo

Met wodka in de buurt
ontvlammen sluimerende
emoties makkelijk

Wie zingen daar zo

lading krijgt omdat je een platform aanbiedt en daarmee extra aandacht. Met name *performers* hebben de natuurlijke neiging krijgen zichzelf uit te vergroten en zullen de camera met liefde als vergrootglas gebruiken. Deze aanpak heeft de publieksfavoriet *Wie zingen daar zo* opgeleverd, toen we in Oekraïne bij een parkeerplaats langs de weg zacht gezang uit het bos hoorden komen, dat bij toenadering afkomstig bleek van een folkloristische groep. Onze nieuwsgierigheid deed hun eetpauze in een spontane performance ontbranden. Met wodka in de buurt ontvlammen sluimerende emoties makkelijk en kan het vuur hartverwarmend hoog op laaien, daar hoef je als maker niets anders aan toe te voegen dan je belangstelling. Maar ook zonder wodka en klederdracht ontpopten gewone marktkooplui zich tot performers voor een *woman with a camera*, tijdens het bezoek aan de wijk Obor in Boekarest. Het spontane straattheater in de eerste helft van *Sla, kaas en tralala* komt op een goede tweede plaats in de publieksfavorieten. We zijn in die video niet alleen deelgenoot van een unieke beleving, die tot ons is gericht, het documentairemoment is bijna net zo spannend als een speelfilm, maar dan echter, omdat tekst, drama en personages niet door anderen verzonden zijn. Hier ontmoeten het verlangen naar emotionele prikkeling en authenticiteit elkaar: het recept voor een succesformule. Het is in ieder geval de meest toegankelijke vorm in ons experiment, en de meest anekdotische. Deze aanpak leent zich vooral voor extraverte situaties en laat met name zien welke beeldvorming mensen graag over zichzelf verspreiden. Ze moeten alleen wel de macht kunnen en willen grijpen en jou de regie uit handen mogen nemen.

Direct

Het aardige van internet is misschien dat het minder tussenkomst van makers nodig heeft. Mensen voor de camera kunnen direct reageren op de camera, die het direct doorgeeft

aan een kijker, zonder tussenkomst van een presentator die het publiek bij de hand neemt en waarmee het zich kan identificeren in die o zo vreemde andere realiteit. Vergelijk ons project maar eens met *The New Europe* van de BBC, waarin Michael Palin het publiek begeleidde langs veel van dezelfde plekken die wij aandeden.

Toch ben ik gaandeweg vaak genoeg verleid tot televisieachtige maniertjes in opname en montage. Vragen stellen vanachter de camera: werkt niet overtuigend omdat het mensen in een niet door hen zelf gekozen rol duwt. Ook pogingen tot tijdverdichtende, verhalen- montage heb ik niet werkend gekregen. Nog afgezien van soms forse montagefouten – gebrek aan afstand en vaardigheid – vind ik de korte spanningsboog ingewikkeld. Terugkijkend zou ik de streams die gebeurtenissen van meerdere uren samenvatten nog verder terugbrengen tot zuivere impressies door ze puur op geluids- en bewegingsritme te snijden. Het idee van de naadloze schnitt bij documentaire lijkt op het net helemaal een vorm van bedrog, een speelfilmconventie die door de mand valt. Maar ook het documentaire tijdsverloop lijkt alleen in de tekst weergegeven te kunnen worden, samen met context, betekenis en nuance. Documentaire beeld voor internet is niet representatief in miniatuur, het laat zich krimpen noch rekken of anderszins behandelen. Het is *what you see is what you get*, specifiek en authentiek. Internet dwingt in die zin tot een democratische filmstijl met transparante keuzes van de maker die vooral peer-to-peer beeldverkeer faciliteert. De filmmaker als doorgeefluik.

YouTube

Je kunt je afvragen wat de professionele documentairemaker op internet te zoeken heeft. Hebben we niet genoeg aan wereldwijde zelfexpressies op YouTube, aangevuld met verschillende bewakingscamerasites? Dat denk ik toch niet. Documentaristen moeten

juist de leemtes van het veranderende mediaveld opzoeken, om zowel artistieke als politieke redenen. Hoe en waar precies is nog lang niet genoeg in kaart gebracht. De ervaringen tijdens Expeditie Europa hebben me wel iets wijzer gemaakt, maar het voelt nog als work-in-progress. Hoe dit te vervolgen en financieren?

Producers voor internet is leuk, maar hoe haal je voldoende hits om, via advertentieruimte, de kosten te dekken? Het werk moet in principe gratis te zien zijn en bij voorkeur te downloaden, hooguit beschermd met een mate van auteursrecht. Je blijft met andere woorden afhankelijk van het vermogen om aandacht te genereren. Daarin kunnen massamedia, bij wijze van etalage, een rol spelen. Expeditie Europa bleek achteraf bijvoorbeeld vooral naamsbekendheid te hebben door wekelijkse stukken in de papieren krant en introductie van het project op televisie bij *De wereld draait door*.

Toch trokken die lezers en kijkers niet massaal naar het web, zo werkt dat niet. Op het net is publiek kieskeuriger; klein maar fijn, want gemotiveerd. Doelgroepen denken krijgt op het web een twist. Voor langlopende projecten, zoals een weblog, kan het zinnig zijn om trouwe bezoekers aan je te binden, door een *community* te laten ontstaan middels het aanmoedigen van reacties en onderlinge interacties. Je kunt op het net een veel directere relatie met je publiek aangaan en dat biedt ook kansen voor financiering. Zou je voor documentaires bijvoorbeeld een constructie kunnen opzetten zoals dat voor muzikanten gebeurt door *Sell a Band*, een site waarop fans een aandeel kunnen kopen in een nieuwe, nog niet doorgebroken band? Of heeft het zin om andere *user generated*-opties te faciliteren, waarbij belangstellenden van tevoren intekenen op, meedenken over en financieel bijdragen aan documentaires in die-en-die stijl over dat-en-dat thema daar-en-daar? Iets voor diegenen die graag vraggestuurd werken. Web 2.0, de nieuwe generatie internetmogelijkheden voor actieve gebruikers, biedt ook documentairemakers mogelijkheden die nog lang niet uitputtend onderzocht zijn. Om daar verder te exploreren is tijd, verbeelding, samenwerking en geld nodig. Wie biedt? ●

De teksten, video's en foto's zijn terug te vinden op www.nrc.nl/ee. Op www.skrien.nl/weblog.html heeft Prins enkele malen geschreven over de praktijk van foto- en videografie. De in dit artikel genoemde video's zijn te zien op het Shadow Festival, dat wordt gehouden van 20 tot en met 29 november, tijdens een lezing van Janine Prins en Reinder Rustema over documentairevorm voor internet op donderdag 22 november om 13.30 uur bij Escape Studio. Voor overige informatie, zie www.shadowfestival.nl. In de week van 17 tot en met 22 november wordt door Holland Doc meermalen per dag een interview met Prins uitgezonden over dit onderwerp, tijdens een carousel met andere aan het Shadow Festival gerelateerde uitzendingen. Voor informatie over auteursrecht op internet, raadpleeg <http://creativecommons.nl>. Voor Sell a Band zie www.sellaband.com.